

PROBLEMA BANATULUI ÎN RAPORTURILE ROMÂNNO-IUGOSLAVE (1919-1923)

Andrei Avram

Universitatea din București, România

Abstract: *At the end of the First World War, between Romania and Yugoslavia started a conflict because of the establishment of the borders between the two countries, but also because of the Banat problem. The Romanian-Yugoslavian debate dedicated to Banat is part of a series of conflicts that came at the end of the First World War, when the great empires have disappeared also. Despite of all the disagreements, the two states succeeded to step over the Banat different. Later, the two states, Romania and Yugoslavia were members of the same alliances, the little Antanta and Balkan Antanta and developed interesting and fruitful relationships that helped to the strengthen of their relationships and better communication between them.*

Keywords: Romania, Yugoslavia, Peace Conference from Paris, Banat, borders.

De-a lungul timpului, mai ales în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în prima jumătate a secolului al XX-lea, relațiile internaționale dintre România și vecinul său sud-vestic au fost caracterizate, în mare parte, de cordialitatea. Însă, un episod care întunecă această „*bună vecinătate*” este cel cu privire la disputa de după încheierea Primului Război Mondial, privind stabilirea graniței dintre Iugoslavia și România, respectiv soarta Banatului. Impactul pe care contenciosul româno-iugoslav în problema Banatului l-a avut asupra societății românești între anii 1919 și 1923 a fost unul deosebit. Programul sârbesc de revendicare a Banatului a dobândit o formă teoretică și practică încă din ultimele luni ale războiului, atunci când s-a declanșat o amplă campanie propagandistică pentru trezirea interesului național al sârbilor pentru provincie. Aceasta a stârnit pasiuni și polemici aprinse la Conferința de Pace, deopotrivă la București și la Belgrad.¹

Banatul-un tablou etnico-demografic

Datorită așezării sale geografice, la intersecția unor drumuri ce leagă zona Balcanilor de centrul și nordul Europei, răsăritul de apusul continentului, Banatul a avut o istorie zbuciumată și complexă,

¹ Dan Lazăr, *România și Iugoslavia în primul deceniu interbelic. Relații politico-diplomatice (1919-1929)*, Iași, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, 2010, p. 63.

cunoscând numeroase schimbări atât în ceea ce privește situația etno-demografică, cât și în statutul juridic și raporturile cu statele învecinate.

O caracteristică permanentă, secole de-a rândul, a constituit-o prezența masivă în această regiune a românilor, ei având mereu o majoritate, fie absolută, fie relativă. De-a lungul veacurilor, acolo s-au succedat mai multe stăpâniri străine: maghiară, otomană, habsburgică. Alături de români, în vremuri mai vechi sau mai noi, teritoriul Banatului a fost locuit de: maghiari, germani, sârbi, rromi, evrei, slovaci, ruteni.²

La începutul secolului al XX-lea autoritățile ungare au împărțit Banatul în trei comitate. Acestea separau provincia în trei secțiuni longitudinale inegale, paralele cu Tisa și lanțul de munți. Primul comitat, Torontalul se întindea de-a lungul Tisei și avea o suprafață de 10.016 km². Comitatul Caraș-Severin cu o suprafață de 11.074 km² era dispus de-a lungul Carpaților Banatului. Ultimul comitat, Timișul, era situat între primele două comitate menționate, având suprafața de 7433 km². Banatul avea în total o suprafață de 28.523 km² și potrivit statisticii maghiare din 1910, o populație de 1.582.133 locuitori.³

Populația Banatului în 1910, conform statisticii maghiare din acel an, era de 1.582.133 suflete, repartizată după originea etnică în felul următor: români: 592.049 (37,5%), germani: 384.545 (24,5%), sârbo-croați: 284.998 (18%), unguri: 242.152 (15,3%), alții: 75.389 (4,7%)⁴.

Românii reprezentau majoritatea populației în jumătatea estică a Banatului și erau minoritari în cealaltă jumătate până la Dunăre și Tisa. Elementul german ocupa, ca populație majoritară, o mare parte a nordului, la mijlocul Banatului (comitatele Timiș și Torontal), de unde se întinde ca minoritate spre sud și vest.

Din aceste considerente, rezultă că o alipire a Banatului întreg la statul sârbo-croato-sloven nu putea fi pusă în discuție. Energiile diplomatice ale Belgradului se vor concentra, cu precădere, asupra revendicării părții occidentale, Torontalul, dată fiind realitatea etnico-demografică a acestui areal situat în proximitatea apuseană a Timișoarei.

Luând în calcul numărul mare de români prezenți pe teritoriul Banatului, apare normală preocuparea guvernanților de la București, odată cu izbucnirea primei conflagrații mondiale, pentru unirea

² Robert Stănciugel, *Banatul la începutul secolului XX. Aspecte geo-politice româno-îugoslave*, București, 2008, p. 8.

³ *Ibidem*.

⁴ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, *Fond 71/Iugoslavia*, lucrări, referate și hărți în legătură cu situația românilor din Banatul Iugoslav, volum 60, f. 80 (în continuare A. M. A. E.).

Banatului și a celorlalte ținuturi locuite de români și stăpânite de habsburgi, cu România. Astfel, timp de aproximativ doi ani, din însărcinarea lui Ionel I. C. Brătianu, a fost dusă o luptă deosebită pentru a i se recunoaște României dreptul de a uni la sfârșitul războiului întregul teritoriu dintre Mureș, Tisa și Dunăre.⁵

Odată cu prăbușirea Puterilor Centrale, Banatul, până în zona Aradului, a intrat sub un regim de ocupație al învingătorilor, acolo stabilindu-se atât trupe franceze, cât mai cu seamă trupe sârbești. Într-un regim de administrație militară, sârbii au început să se comporte ca și cum Banatul ar fi fost integrat în nou apărutul stat iugoslav.

Trecerea de la ocupația militară sârbă la instaurarea autorităților române

Comandantul armatei sârbe, care era la curent cu preparativele României de a reintra în război împotriva Puterilor Centrale, a trecut la ocuparea întregului Banat. Acesta nu trebuia să fie eliberat de către trupele române pentru ca sfârșitul războiului, care era iminent, să găsească Banatul sub ocupația sârbă. În aceste condiții, Serbia urma să participe la viitoarea Conferință a Păcii în calitate de deținătoare a acestui teritoriu.

Armata sârbă a trecut Dunărea în ziua de 9 noiembrie 1918 și a ocupat orașul Biserica Albă, unde a instaurat administrația sârbească. La 13 noiembrie 1918, trupele sârbești intrau în Oravița, la 14 noiembrie în Lugoj, la 17 noiembrie în Timișoara. Continuându-și înaintarea, la 20 noiembrie 1918, au ajuns la linia Mureșului, instalându-se între localitățile Seghedin și Lipova.⁶

Armistițiul cu Ungaria a fost încheiat la 13 noiembrie 1918 prin semnarea la Belgrad a unei convenții speciale între Antanta și Ungaria. Reprezentanții Antantei erau comandantul armatei franceze din Orient, generalul Henrys, și voievodul sârb Misici; Ungaria era reprezentată prin ministrul de război, Bela Linder. Convenția, deși cu caracter militar, stipula ca în nordul Mureșului administrația să rămână de competența trupelor ungare, iar în sudul râului să rămână de competența Antantei. Această situație trebuia să dureze până în momentul în care viitoarea Conferință de Pace va lua o hotărâre referitoare la zona respectivă. Astfel, aproximativ două treimi din Transilvania rămâneau sub administrația ungară, iar în Banat se crea o dualitate a puterii, nominal,

⁵ Robert Stănciugel, *Banatul la începutul secolului XX*, p. 8.

⁶ *Ibidem*, pp. 64-66.

acesta fiind administrat de maghiari, iar efectiv de armatele sârbe și franceze.⁷

Dacă la început armata sârbă a fost bine primită, ca un aliat, și s-a comportat în consecință, în scurt timp, a ridicat obstacole serioase în calea organizării românești a Banatului și a participării la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia. În multe cazuri, fruntașii bănățeni au fost nevoiți să lucreze în secret pentru a-i putea mobiliza pe români la adunările de alegeri și a-i dota pe delegați cu credenționale, adică împuterniciri de a vota unirea fără condiții a Banatului cu România. Delegații români puteau pleca numai dacă dețineau aprobarea comandamentului armatei sârbe, care a permis acest lucru numai pentru 60 de delegați.⁸

Atitudinea sârbilor față de români a fost departe de a se asemăna cu cea a unor state prietene „dintotdeauna”. Astfel, anihilarea mișcării naționale românești a fost un obiectiv prioritar al administrației militare sârbe a Banatului. Dintr-o informare a lui M. Rasici către vicepreședintele consiliului de miniștri și ministrul de externe al Serbiei, Ștefan Protici, din 5 decembrie 1918, aflăm că „*în ultimele zile, această agitație de simțăminte, în special în Banat, îndeosebi în partea de răsărit, unde au loc chiar și unele manifestații evidente din partea românilor*”. Autorul afirmă: „*Am ordonat ca orice agitație de acest fel să fie zădărnicită imediat. Cu toate acestea, aproape zilnic au loc diferite incidente*”. Un astfel de „incident” s-a desfășurat în data de 8 noiembrie 1918 în orașul bănățean Vârșeț unde, un grup de români a demonstrat public în căruțe prin oraș cu steagul național român. Împotriva manifestărilor românilor, se mai spune în informare că autoritățile militare sârbe au luat măsuri aspre, arestându-i și trimițându-i la comandamentul militar din Belgrad, unde au fost puși sub pază.⁹

Această situație a fost confirmată de generalul Henri Mathias Berthelot, conducătorul misiunii militare franceze în România, care a scris că, „*sârbii și-au permis să ocupe Banatul, să brutalizeze, să jefuiască, să aresteze pe români și să-i împiedice pe aceștia să-și manifeste dorința pentru unirea cu România*”.¹⁰

În aceste condiții, în ziua de 2 decembrie 1918, a sosit la Timișoara o divizie colonială franceză, condusă de generalul Jouinot-Gambetta. În

⁷ Radu Păiușan, *Mișcarea națională din Banat și Marea Unirea (1895-1919)*, Timișoara, Editura de Vest, 1993, p. 135.

⁸ Robert Stănciugel, *Banatul la începutul secolului XX*, pp. 67-68.

⁹ *1918 la români. Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Documente externe. 1916-1918*, volum II, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, pp. 1252-1253.

¹⁰ *Ibidem*, volum III, pp. 125-127.

urma intervențiilor generalului Berthelot și ale reprezentanților Consiliului Dirigent pe lângă Antanta, primul ministru francez, Georges Clemenceau, într-o scrisoare din 16 ianuarie 1919 arăta că: „Nu am ezitat pentru a evita să sacrificăm drepturile etnografice ale românilor, să determinăm retragerea trupelor sârbești, care în decursul operațiunilor au ocupat Banatul, și să le înlocuiesc în partea centrală cu trupele generalului Henrys, cu aceeași rezervă a hotărârilor finale ale Conferinței”¹¹.

În urma intervențiilor primului ministru francez, trupele sârbești au trecut la evacuarea Banatului de est, adică comitatul Caraș-Severin, iar locul lor a fost luat de trupe franceze. La 27 ianuarie 1919 a intrat în Caransebeș și Timișoara divizia a 11-a colonială franceză, condusă de generalul Leon Farret. Trupele franceze s-au instalat în estul Banatului, dar centrul și vestul acestei provincii, împreună cu orașul Timișoara, au rămas sub ocupație sârbească.

Între timp, începuse în ianuarie 1919 Conferința de Pace de la Paris, iar una dintre problemele României la această conferință a fost și situația Banatului. Pentru a se documenta asupra situației, la 19 februarie 1919, a venit în Banat, la Timișoara, o comisie trimisă de către Conferința Păcii, condusă de americanul Goodwin.

La Timișoara, în dată de 20 februarie, continuând politica faptului împlinit, armata sârbă preia administrația civilă a Banatului, pe lângă cea militară.¹²

Pentru a atenua tensiunile și pericolul izbucnirii unor ciocniri între românii bănățeni și armata sârbă, în noua situație după preluarea administrației civile de către sârbi, la sfârșitul lunii februarie, a sosit la Timișoara divizia a 77-a franceză, sub conducerea generalului Pruneau. Divizia franceză a rămas la Timișoara până în mai 1919. Sosirea trupelor franceze nu a însemnat încetarea acțiunilor armatei sârbe de a încorpora Banatul la Iugoslavia. A început, sub privirile armatei franceze, colonizarea sârbă în Banat, în vederea pregătirii în eventualitatea unui plebiscit. Până spre luna martie, trenurile care soseau în Timișoara erau încărcate cu familii de țărani sârbi ce soseau cu averea lor pentru a se instala în Banat. Francezii au apreciat că aproximativ 10.000 de persoane au sosit în această manieră, sârbi continuând să sosească pe ascuns. În vederea evitării oricărui conflict între sârbi și români în Banat, generalul Franchet d'Espèrey, comandantul șef al Armatei Aliate din Orient a decis constituirea unei zone ocupate de trupe franceze cu excluderea oricăror trupe române și sârbe. Astfel, a fost constituită Zona de

¹¹ *Ibidem*, pp. 458.

¹² Robert Stănciugel, *Banatul la începutul secolului XX*, pp. 70-71.

Ocupație Franceză pentru care a fost ales comandant generalul L. Farret, comandantul diviziei a 11-a coloniale de infanterie.¹³

„Prietenia” sârbilor s-a manifestat și prin confiscarea diferitelor bunuri materiale din Timișoara și din Banatul ocupat. Astfel, în data de 13 mai 1919, sârbii au început transportarea instalațiilor de la Poșta Centrală a orașului Timișoara în Serbia și au trecut la inventarierea bunurilor de la Curtea de Apel, Judecătoria și Tribunal, în vederea transportării lor pe teritoriul sârbesc. În același timp, au început să perceapă impozite de la locuitorii Banatului, pe cei care refuzau plata maltratându-i. O altă modalitate de presiune a fost obligarea funcționarilor de stat să depună jurământ față de Regatul Sârbo-Croato-Sloven. Majoritatea acestor funcționari a refuzat, unii dintre ei, de exemplu magistrații, fiind convocați de trei ori și refuzând de fiecare dată. Presiunile continuau și pe planul învățământului și al bisericii. Astfel, pe lângă faptul că în comunele bănățene ocupate de către sârbi a fost introdusă jandarmeria sârbească, toți preoții au fost obligați ca în biserici să-l pomenească pe regele Petru al Serbiei. Ei au impus în școli un număr mare de ore în limba sârbă și de istoria Serbiei, iar portul însemnelor naționale românești a fost total interzis.¹⁴

Situația internațională a evoluat în sensul rezolvării problemei Banatului. În condițiile războiului cu Ungaria, armata franceză a început retragerea, ceea ce va duce în comitatul Caraș-Severin la preluarea administrației civile de către români. În acest sens, în ziua de 23 mai 1919, un detașament de 550 de jandarmi a sosit de la Deva la Lugoj. Peste două zile, la 25 mai 1919 a sosit la Lugoj dr. George Dobrin, numit de către Consiliul Dirigent cu asentimentul generalului Francet d'Esperay, prefect al comitatului Caraș-Severin. În ziua de 28 mai 1919, dr. George Dobrin a instaurat administrația română în comitatul Caraș-Severin pe teritoriul care a constituit zona franceză în Banat. Astfel, a fost preluată de către români administrația Banatului de est, dar nu și cea militară, care continua să fie deținută de către armata franceză. În partea centrală și de vest, în comitatele Timiș și Torontal continua să existe administrația civilă și militară sârbă.¹⁵

Românii nu au ezitat să-și manifeste indignarea față de jefuirea Banatului de către administrația sârbă care amenința întreaga activitate industrială și comercială cu prăbușirea. În aceste condiții, muncitorii de la fabrica de încălțăminte „Turul” au declanșat, la data de 14 iunie 1919, o

¹³ *Ibidem.*, p. 73.

¹⁴ Radu Păușan, *Mișcarea națională din Banat și Marea Unirea*, pp. 172-173.

¹⁵ Robert Stănciugel, *Banatul la începutul secolului XX*, p. 77.

manifestație de proporții în fața comandamentului armatei sârbe din Timișoara. La această manifestație au participat peste 1200 de muncitori, care au protestat împotriva demontării și transportării mașinilor de către sârbi.

Cu toate aceste acțiuni de protest și împotrivire, jaful a continuat până în ultima decadă a lunii iulie 1919, când armata de ocupație sârbă s-a retras definitiv din Timișoara și din zona Banatului atribuită României de către Conferința de Pace de la Paris. Spolierea economică a Banatului s-a desfășurat cu atâta intensitate, deoarece armata franceză se retrăsese și cea sârbă putea să comită, fără nicio restricție, abuzuri și jafuri. Erau frecvente incidentele dintre militarii armatei de ocupație străină și ofițerii români. Astfel, trupele sârbești au arestat, la Jimbolia, cinci ofițeri ai armatei române, între care și un ofițer superior, și i-au reținut fără niciun motiv în arestul comendurii sârbești în Timișoara.¹⁶

La 22 iulie 1919, la aproape două luni de la preluarea administrației civile, trupele armatei române au intrat în Banatul de est. În acest teritoriu a venit să preia administrația militară Divizia I Olteană condusă de generalul Iancu Jitianu. În graba lor de a rechizona cât mai multe lucruri din Banat, sârbii au luat de la Palatul Poștei tablourile și lămpile Centrului Telegrafic Interurban. Efectul acestei rechiziții a fost întreruperea comunicațiilor între diverse orașe din Banat, nu numai pentru administrația publică a Timișoarei, dar și pentru comandamentul francez. Au fost deportați de către sârbi în Albania, din comună Vermeș (de lângă Lugoj) 7 frunțași români, din comună Svinița (pe Dunăre) 21 de oameni, iar din comună Moșnița 14 oameni.¹⁷

În ziua de 2 august 1919 a sosit la Timișoara un detașament de 500 de jandarmi de la Lugoj. A doua zi, la 3 august, unități ale armatei române, conduse de colonelul Virgil Economu au intrat în Timișoara. Astfel, a fost preluată administrația județului Timiș-Torontal în numele guvernului român, încheindu-se procesul de integrare administrativă a provinciei Banat în cadrul statului român.

Vechiul ziar național român din Lugoj, „Drapelul”, a scris, cu această ocazie, în editorialul său: *„Frați de un sânge și o lege, vă urăm, Bine ați venit! De o mie de ani vă așteptam ca să treceți Carpații și să ne îmbrățișăm ca frații. Așteptarea asta a fost un chin, ce numai noi îl cunoaștem, care vă auzeam graiul dulce și liber, dincolo de granițele afurisite, și vă simțeam palpitările inimii, care bătea la fel cu a noastră. Cântecele voastre aduse de vânturi peste vârful Carpaților ne umpleau inima de duioșie că voi sunteți liberi, iar noi tot sclavi, în*

¹⁶ Radu Paiușan, *Mișcarea națională din Banat și Marea Unirea*, pp. 174-176.

¹⁷ *Ibidem*.

robie".¹⁸ La fel de entuziasat se exprima și scriitorul Camil Petrescu: „*Douăzeci și doi iulie. De-a lungul șoselelor, bocancii soldatului român ridică nori de pulbere liberă din pământul robit al Banatului. În sunetele muzicilor, în uralele mulțimii, sub ploaia de flori, ei intră astăzi în ținuturile visurilor lor și ale noastre. Au răscolit drumurile Banatului și parcă s-au pus codrii în mișcare. Ochii celor ce, de peste 1000 de ani, așteaptă sub genunchiul barbar, sunt astăzi numai flăcări, căci sălbăticia strigătelor de bucurie e făurită din toată ura celor zece veacuri. Cei care au ieșit cu mic cu mare de-a lungul drumurilor nu au văzut nicicând armate românești. De aceea vor să-și umple ochii de priveliștea rară*".¹⁹

Pentru a sărbători unirea efectivă a Banatului cu România și instaurarea administrației românești în acest ținut, în data de 10 august 1919 a avut loc la Timișoara o mare adunare populară, la care au luat parte atât români, cât și reprezentanți ai minorităților naționale. Adunarea din 10 august 1919, prezidată de protopopul dr. George Popovici, a votat o moțiune, în care se prevedea: unirea pentru totdeauna a întregului Banat cu statul român, respectarea tratatului din 4/17 august 1916 dintre România și Antanta, prin care se recunoaște României dreptul asupra întregului Banat. În aceeași zi, a fost convocată, de către dr. Michael Kausch, la casa germană din Timișoara, o adunare a șvabilor bănățeni, la care au participat delegați din 33 comune bănățene. Aici s-a votat o rezoluție prin care se declară aderarea la hotărârile de la Alba-Iulia și se cerea unirea întregului Banat cu România. S-a mai hotărât trimiterea unei delegații a șvabilor la Conferința Păcii de la Paris, care să prezinte dorința șvabilor bănățeni de a se uni cu România.²⁰ Astfel, după cum vom putea observa, românii bănățeni adunați în ziua de 10 august 1919 împărtășesc punctul de vedere al delegației române la Conferința Păcii, iar șvabii, prin atitudinea lor, exprima contrariul spuselor delegaților sârbi, conform căroră ei ar dori unirea cu noul stat iugoslav.

Aspirații și pretenții sârbe privind spațiul bănățean

Dintre problemele de graniță cu care era confruntat statul slavilor de sud, nu puțin numeroase, frontiera cu România ridică, de asemenea, numeroase discuții.

Dacă la acestea se adăugă semnarea de către ministrul de externe francez, Aristide Briand, și cel rus, Boris Sturmer, a unei convenții secrete, care prevedea printre altele împărțirea Banatului între Serbia și

¹⁸ *Drapelul*, an XIX, 22 iulie 1919, apud *Ibidem*, p. 176.

¹⁹ *Ibidem*, pp. 179-180.

²⁰ *Ibidem*, pp. 181-182.

România,²¹ se poate spune că, o parte din vinovăția neînțelegerilor cu privire la Banat li se datorează Rusiei și Franței, care au promis aceeași regiune pentru două state de sprijinul cărora aveau nevoie, în jocurile diplomatice și în operațiunile militare.²²

În ceea ce privește granița în Banat, un rol decisiv l-a avut și argumentul strategic, deoarece capitala statului sârb nu putea să rămână la câțiva kilometri de graniță.

Concludentă pentru opiniile oficialilor sârbi este concepția lui Jovan Radonici, profesor la Universitatea din Belgrad care, în lucrarea *Banatul și problema frontierei sârbo-române*, publicată la Paris în anul 1919, își exprimă punctul de vedere cu privire la diferendul dintre cele două state. În opinia profesorului sârb, „dintre toate naționalitățile reprezentate azi în Banat, sârbii sunt aici de cel mai mult timp. Ei s-au așezat aici în secolul VI, în timpul migrației din leagănul lor de origine dincolo de Carpați și s-au menținut în ciuda invaziilor avarilor, bulgarilor și la sfârșit a ungarilor care au subjugat pe sârbi din aceste țări în secolul X [...] Românii [...] nu sunt descendenții coloniștilor lui Traian în Dacia, ci sunt o populație indigenă din Balcani. Această teorie este împărtășită de savanții germani, unguri și ruși. Din Balcani, românii au emigrat în Vlăchia și Transilvania în cursul secolelor XI și XII. Și-au făcut apariția în Banatul răsăritean în secolul XIII și în secolele următoare și-au făcut drum încet, încet în regiunile deluroase ale comitatului actual Timiș. Numai pe la 1820 românii au început să populeze părțile de șes ale Banatului”.²³ Astfel, observăm că Radonici relua principalele puncte de vedere ale teoriei imigraționiste, destul de răspândită în secolul al XIX-lea.

Un argument pentru împărțirea Banatului îl constituie negarea unității Banatului și împărțirea lui în Banatul oriental muntos și Banatul occidental, regiunea de câmpie. Astfel, „Banatul nu a fost niciodată, nici o unitate geografică, nici o unitate etnică: munții și câmpia cu mlaștini, două regiuni, două popoare cu limbi naționale”.²⁴

J. Radonici arată că, din punct de vedere geografic, Banatul este legat de teritoriile iugoslave și numai împreună se pot dezvolta, deoarece „toate râurile curg în direcția Tisei și Dunării și împreună cu Sava și Dunărea converg spre Belgrad”. De asemenea, s-a afirmat că „Banatul Central și mai ales Banatul Occidental ar constitui împreună cu Serbia septentrională și cu Valea

²¹ Constantin Kirilescu, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916-1918*, volum 1, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 147.

²² Robert Stănciugel, *Banatul la începutul secolului XX*, p. 37.

²³ A. M. A. E., *Fond 71/Iugoslavia, Relații cu România, Anul 1920-1930*, volum 49, f. 5-6.

²⁴ *Ibidem*.

Moravei o unitate geografică independentă de partea orientală a Banatului, Caraș Severinul".²⁵

Mai departe, el atrage atenția asupra superiorității sârbilor față de români: „*sub austrieci, până la 1864, românii din Banat și Transilvania erau sub jurisdicția bisericească a Arhiepiscopului sârb Karlovici în Syrmia. Nicio singură mânăstire nu-și datorește fundarea românilor din Banat, și nici n-au produs o singură personalitate importantă în știința și literatura românească*".²⁶ De asemenea, „*nu trebuie neglijat faptul că dacă România își realizează aspirațiile naționale, frontierele ei vor închide aproape 3 milioane de supuși de naționalitate străină și își pot permite să renunțe la 200.000 de țărani români în comitatele Torontal și Timiș și care nu se gândesc la o unire cu România deoarece cunosc condițiile nefavorabile ale țărănimii de acolo*". Reprezentatul sârb îi scutește pe germani și maghiari de efortul de a alege între sârbi și români, hotărând el în locul celor două minorități: „*Cât privește pe germani și maghiari-dacă le-ar fi dat să aleagă-ei ar prefera Serbia României*".²⁷

De asemenea, J. Radonici încearcă să fie convingător în opinia sa conform căreia românii nu au nevoie de Banat; doar că argumentul său lasă de dorit: „*România nu are absolută nevoie de Banat deoarece este ea însăși unul dintre cele mai mari grânare ale Europei. Resursele ei de țară agricolă vor crește chiar și prin captarea părților de Răsărit ale Ungariei și Basarabiei*".²⁸

În finalul expunerii sale, totul pare foarte clar: „*În sfârșit, pentru determinarea viitoarei frontiere între Serbia și România ar trebui să se țină seama cât de mult au riscat și sacrificat aceste două țări ca să asigure victoria aliată în acest război. Totuși, din acest punct de vedere este de prisos să facem o comparație între România și Serbia, care împreună cu Iugoslavia au contribuit mult în 1918 la învingerea Bulgariei și astfel la rapida debandadă a Puterilor Centrale*".²⁹

Un alt reprezentant al noului stat iugoslav constituit care își exprimă punctul de vedere cu privire la situația Banatului este Ante Trumbić, ministrul afacerilor externe. El arată că, „*în ceea ce privește minoritarii germani și maghiari, nu trebuie pusă problema suveranităților, deoarece sunt rupți de națiunea matcă*". De asemenea, el afirmă că aceștia sunt coloniști, nu autohtoni, iar maghiarii și germanii au fost, în ultimul război, inamici. De aici, se poate trage concluzia că, ministrul iugoslav

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*, f. 8-9.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*, f. 10.

ignora total voința acestor minorități în ceea ce privește dorința lor de a aparține României sau Iugoslaviei.³⁰

În esență, punctul de vedere al guvernului iugoslav era focalizat asupra a patru chestiuni fundamentale: sârbii nu pot renunța la conaționalii lor din Banat; o cedare în privința Banatului putea da naștere la mișcări iredentiste, eventual la conflicte între români și sârbi, precum și izolarea etnică a acestora în masa populației românești, maghiare și șvabe; autoritatea Bucureștiului extinsă până la confluența Tisei cu Dunărea, frontiera naturală a Banatului, va reprezenta o permanentă amenințare pentru securitatea Serbiei, deoarece Valea Moravei și Belgradul puteau fi expuse unor eventuale atacuri din partea României. Mai mult, Belgradul ar deveni oraș de graniță, cu toate riscurile de ordin strategic pe care acest fapt le includea; în cazul extinderii autorității statului român în întregul Banat, capitala regatului iugoslav va trebui mutată, ceea ce ar constitui o umilință națională pentru poporul sârb.

Poziția oficială a României era aplicarea *ad litteram* a textului documentului semnat la 4/17 august 1916: „*Tratatul de alianță cu Rusia, Franța și Italia*”, recunoscut că baza juridică a intrării României în război alături de puterile Antantei. Antanta nu a mai împărțășit, spre finalul războiului, aceeași certitudine, mai ales în condițiile în care dezavuarea „diplomației secrete” a devenit unul dintre principiile fundamentale ale declarației wilsoniene. Din această perspectivă, era limpede că României, aflată de partea învingătorilor, ca și Serbia, îi va fi tot mai dificil să susțină în fața Conferinței de Pace doar punctul de vedere al tratatului din 4/17 august 1916, considerându-l suficient de puternic.³¹

Conferința de Pace de la Paris 1919-1920

După cum am mai precizat, problema Banatului era foarte importantă deoarece în aceasta erau implicate două state membre ale coaliției aliate și participante la Conferința Păcii. Tezei românești, care susține unitatea Banatului, i se opune cea iugoslavă care contestă acest lucru, afirmând că Banatul este compus din două părți independente una de alta.

O problemă a fost alegerea delegației române la Conferința de Pace. Aceasta deoarece o parte a opiniei publice românești l-a atacat pe Take Ionescu, acuzându-l de trădare națională, din cauza încheierii unui angajament cu sârbii privind Banatul. Înainte de a ajunge la Conferința

³⁰ Robert Stănciugel, *Banatul la începutul secolului XX*, p. 42.

³¹ Dan Lazăr, *România și Iugoslavia în primul deceniu interbelic*, p. 80.

de Pace de la Paris, Brătianu s-a oprit la Belgrad, unde a avut o întrevvedere cu principele moștenitor Alexandru, pe atunci regent. În timpul întâlnirii, Brătianu a ținut să precizeze: „*Dunărea este singura frontieră capabilă să evite în viitor probleme între români și sârbi, așa cum există din nefericire pentru noi în Dobrogea între Bulgaria și România*”.³² Răspunsul prințului Alexandru pleacă de la ideea că Belgradul nu poate să rămână la frontieră și că „*populația sârbă din Banat are o așa de mare influență asupra dezvoltării Serbiei încât nu poate fi abandonată*”.³³ De asemenea, regentul i-a destăinuit lui Brătianu că Take Ionescu încheiase o înțelegere cu Nicola Pasici, înainte de armistițiu, prin care convenea la cedarea unei părți a Banatului și chiar la unele schimbări și compensații teritoriale înspre Bulgaria. „*Brătianu se temea de mult de atitudinea prea tranzacțională pe care ar adopta-o eventual Take Ionescu, dar nu credea să fi mers până la înțelegeri formale, pe care dealtfel n-avea nicio calitate să le încheie-nesfînd, ca Pasici, primul ministru al țării sale*”.³⁴ Take Ionescu a arătat că, dovada lipsei unei trădări este faptul că, niciodată oficial sau neoficial nu s-a invocat în lupta diplomatică cu România angajamentul făcut cu Pasici. Totuși, Ion I. C. Brătianu a recunoscut necesitatea formării unei coaliții guvernamentale și a oferit cinci ministere Partidului Conservator condus de Take Ionescu, care a declinat intrarea în coaliție.

Delegația iugoslavă formată din N. Pasici, A. Trumbici și M. Veșnici, venea cu o concepție clară, aceea că Banatul trebuie împărțit cu România și aceasta fiind singura soluție. În prima intervenție, M. Veșnici a început prin a afirma că alianța din 1916 nu mai era valabilă și a adăugat că Serbia, spre deosebire de România, luptase fără a cere asigurări scrise, deoarece ea credea cu fermitate că pacea va fi stabilită pe baza autodeterminării. Apoi s-a revendicat comitatul Torontal și districtele etnice sârbești din comitatul Timiș. Veșnici a comentat faptul că funcționarii germani și maghiari „*totdeauna arătaseră mai multă simpatie românilor, deoarece aceștia fuseseră aliați cu Puterile Centrale timp de aproape 30 de ani*”. Această aluzie încerca să minimalizeze hotărârea șvabilor din Banat, care au adoptat o rezoluție prin care își exprimau adeziunea la actul Unirii.³⁵

Ion I. C. Brătianu a prezentat în fața consiliului următoarele cereri: dreptul României la întregul Banat, după cum se garantase prin alianța din 1916; această revendicare se baza pe drepturi etnice și istorice,

³² Robert Stănciugel, *Banatul la începutul secolului XX*, p. 88.

³³ *Ibidem*.

³⁴ I. G. Duca, *Memorii*, volum IV, București, Editura Machiavelli, 1994, p. 219.

³⁵ Robert Stănciugel, *Banatul la începutul secolului XX*, p. 93.

românii stabilindu-se în provincie din cele mai vechi timpuri, ei fiind cei mai numeroși. Locuitorii germani (șvabi) preferau guvernarea românească celei sârbești. Teama statului iugoslav va fi risipită de promisiunile românilor de a nu ridica fortificații pe malul Dunării. România va garanta drepturi egale minorității sârbe, dacă Serbia, la rândul ei, va proceda la fel pentru românii care trăiesc pe Valea Timocului.³⁶

România era de acord să accepte un plebiscit în Banat, dar unitățile sârbe trebuiau retrase pentru ca populația să nu fie împiedicată să voteze sau să fie obligată să voteze contrar voinței sale.

Pe 1 februarie 1919, delegația romană a fost invitată să-și prezinte din nou revendicările. A fost ultima ședință în care reprezentanții României au avut ocazia să pledeze în fața forului suprem al conferinței în favoarea Banatului.

Comisia pentru studierea problemelor legate de România, formată la 3 februarie, respinge de la început ideea de a se așeza la baza discuțiilor tratatului din 1916 sau alte angajamente ale Marilor Puteri față de România.³⁷

Reprezentanții Marilor Puteri aveau opinii diferite cu privire la stabilirea graniței în Banat. Astfel, în ședința comitetului de experți din ziua de 8 februarie 1919, experții italieni au propus o frontieră de-a lungul munților care ar fi lăsat iugoslavilor comitatele Torontal și Timiș aproape în întregime. Prin aceasta se spera limitarea pretențiilor acestora pe coasta Adriatică. Pornind de la statistici și informații incomplete, experții americani au propus o linie de frontieră care lăsa României numai o parte din comitatul Caraș-Severin, apoi, nordul Banatului cu Timișoara era dat Ungariei, iar sudul cu Becicherecul Mare, Vârșeț, Biserica Albă și Baziaș, sârbilor. A treia, și cea mai favorabilă propunere pentru români a fost a delegației engleze care a cerut o diagonală de la colțul Mureșului și Tisa până la Baziaș, lăsând României localitățile Timișoara, Vârșeț, Biserica Albă, Alibunar și Baziaș (adică linia ferată Timișoara-Baziaș). Experții francezi au propus o linie de demarcație asemănătoare cu granița de astăzi. Toate delegațiile erau de acord cu împărțirea Banatului, experții francezi cerând ca România să fie recompensată pentru împărțirea Banatului prin recunoașterea de către Aliați a unirii Basarabiei cu România.³⁸

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*, p. 96.

Pe 19 februarie, experții au respins cererea României la întregul Banat. Cum fiecare delegație avea un proiect de împărțire a Banatului, s-a decis chemarea reprezentanților României și Iugoslaviei, pentru a se ajunge la un acord privind linia de demarcație. Ion I. C. Brătianu a arătat că, dacă sârbii trec Dunărea și ocupă o parte din Banat, „*se va amplifica iredentismul latent al românilor care locuiesc în Valea Timocului din Serbia*”.

Delegații iugoslavi au respins teza unității Banatului, Pasici afirmând că sârbii „*ar prefera să moară decât să se unească cu România*”. Nimic nu s-a schimbat, ambele delegații păstrându-și pozițiile adoptate anterior.³⁹

Într-un memoriu adresat conferinței, datând din 5 mai 1919, Brătianu ține să dea din nou un răspuns sârbilor, încercând să convingă factorii decizionali de justetea argumentelor sale: „*Românii, ca și sârbii, nu pot renunța la cei 400.000 conaționali, care în caz de împărțire a Banatului ar rămâne în partea occidentală a acestei țări și în vechiul Regat Sârb, sub dominația sârbă. Pentru români, ca și pentru sârbi, o renunțare forțată de acest fel ar aduce după sine puternice mișcări iredentiste și prin urmare, conflicte între români și sârbi. Ca și sârbii, românii sunt îndreptățiți să socotească părăsirea conaționaliilor din Serbia ca echivalând cu nimicirea lor ca națiune, dată fiind intoleranța guvernului de la Belgrad față de românii din Serbia și chiar față de cei din Banat, de la ocuparea acestei provincii de armata sârbă. Dacă sârbii se tem de atacul neașteptat al unei puteri străine împotriva văii Moravei prin Banat, cea mai bună protecție pentru Serbia ar fi o Românie solidă, stabilită în Banat; și dacă acest sentiment de teamă ar privi pe Români și nu alte popoare străine, guvernul român crede că poate atrage atenția asupra faptului că nimic în atitudinea sa prezentă sau trecută față de sârbi, nu poate să îndreptătească o asemenea teamă [...] În fine, dacă schimbarea capitalei sârbești ar fi necesară, trebuie recunoscut că principala cauză n-ar trebui căutată în extinderea dominației românești până la confluența Tisei cu Dunărea, ci în necesitățile interne ale noului stat Sârbo-Croato-Sloven [...] Primirea Dunării ca linie de graniță între România și Serbia ar stabili o situație de echilibru politic, care ar exclude dintr-o parte ca și din cealaltă mișcările iredentiste și care ar garanta, prin recunoașterea și respectul autonomiilor naționale ale minorităților din partea celor două guverne [...] Se cuvine să nu uităm că germanii (șvabii din Banat) care doresc să rămână sub o singură domnie politică, au declarat în mod oficial că în orice chip ar voi mai bine să fie uniți cu România decât cu Serbia*”.⁴⁰

Interesant este punctul de vedere al opiniei publice din România, încrederea în decizia favorabilă a Alianților fiind doar motiv de dezamăgiri

³⁹ *Ibidem*, pp. 96-97.

⁴⁰ A. M. A. E., *Fond 71/Iugoslavia*, lucrări, referate și hărți în legătură cu situația românilor din Banatul Iugoslav, volum 60, f. 5-9.

ulterioare. Astfel, în ziarul „Universul” este privită ca inadmisibilă o posibilă împărțire a Banatului: *„Diferențul dintre sârbi și noi constă în aceea că pe când noi revendicăm întreg Banatul pe temeiul etnic și geografic, Sârbii cer districtul Torontalului din provincia aceasta, pe cuvânt că acolo elementul sârb e în majoritate și că altfel, Belgradul ar fi amenințat. Consiliul celor patru din Paris admitând o soluțiune care ține seama de interesele amândurora părților, trebuie să înlăturăm de la început ipoteza că Consiliul a acordat Serbiei Torontalul fiindcă o asemenea soluție, mulțumind pretențiunile sârbilor, nu numai că nu ar ține seama de interesele noastre, dar le-ar jigni chiar în modul cel mai grav. Într-adevăr, statul român ar rămâne fără graniță serioasă în partea aceea, fără a mai pune la socoteală nedreptatea ce ni s-ar face din alte puncte de vedere. Cum se susține că și interesele României au fost ținute în seamă, trebuie să înlăturăm deci ipoteza aceasta”*.⁴¹

De asemenea, într-un interviu acordat ziarului, Toma Stelian afirma: *„Am credința că Aliații sînd drepti și consecvenți cu făgăduielile lor, vor avea să ne satisfacă toate revendicările și în Banat. D. Wilson, care s-a arătat atât de consecvent principiilor sale încât să acorde Fiume Iugoslavilor, desigur că nu va sta la îndoială de a-și aplica principiile naționalităților și în chestiunea Banatului Român”*.⁴² Paradoxal este faptul că ei își pun speranța tocmai în Wilson, cel care era cel mai important oponent al tratatelor încheiate înainte de intrarea S. U. A. în război, din această categorie făcând parte și cel al României cu Aliații din august 1916.

Demnă de remarcat este, de asemenea, și intransigența românilor din Torontal, regiune revenită în cele din urmă sârbilor: *„Banatul a fost din cele mai vechi timpuri un ținut curat românesc. Sârbii știu românește și spun că bătrânii lor au fost români. Astfel din cei 186 de mii de sârbi câți s-au numărat de unguri, dușmanii noștri, jumătate sunt români care în câțiva ani vor uita că s-au numit cândva Nicolaevici din Nicolae, Bogdanovici din Bogan, etc. [...] Dacă șvabii nu-i vor pe sârbi, cu atât mai mult ne lepădăm noi de ei și cu toată botărârea ne vom apăra până la urma noi înșine-cu orice preț, până la cel din urmă român!”*⁴³

Însă, și starea de spirit a opiniei publice sârbești este departe de a fi amicală; din Belgrad se comunica ziarului „Le Temps”: *„Știri puțin satisfăcătoare asupra Banatului, în legătură cu lucrările conferinței Păcii au impresionat adânc populația [...] Nemulțumirile sârbilor și croaților au ajuns până la exasperare. Mulți au declarat că vor da foc caselor și vor părăsi pământurile lor dacă ținutul va fi despărțit de regat. Noutățile din Belgrad și Paris sunt așteptate cu nerăbdare în toate cercurile. D. Tsvicht, profesor la universitatea din Belgrad și membru al comisiei etnografice la Conferința Păcii, a sosit azi în Banat. Această*

⁴¹ *Universul*, an XXXVII, număr 155, 23 aprilie 1919, p. 1.

⁴² *Ibidem*, an XXXVII, număr 169, 14 mai 1919, p. 1.

⁴³ *Ibidem*, an XXVII, număr 128, 25 martie 1919, p. 1.

*viziță este pentru populație o încurajare, căci ea spera că prof. Tswicht, primul compatriot sosit oficial, se va convinge de indivizibilitatea geografică și economică a țării și va putea contribui mult ca Conferința Păcii să dea chestiunii Banatului o soluție mulțumitoare, prin comunicarea rezultatelor anchetei și constatările sale”.*⁴⁴

Cauzele lipsei unui dialog între România și Iugoslavia anterior dezbaterilor din cadrul conferințe sunt multiple. N. Pasici și colaboratorii săi au crezut că trebuie speculată situația României care a încheiat pace separată cu Puterile Centrale. La aceasta se adăuga faptul că nici Brătianu nu dorea tratative cu reprezentanții noului stat sud-slav, cerând punerea în aplicare a tratatului încheiat cu Aliații. Tratatul era contestat cu vehemență de Iugoslavia, care încerca să anuleze prevederile acestuia și în special cele care recunoșteau României întregul Banat. Astfel, amândouă părțile au rămas la modul lor de înțelegere a problemei Banatului și cu aceasta orice negociere a devenit imposibilă, eșecul reușitei cu privire la integritatea Banatului, coroborat cu nemulțumirile cu privire la conținutul tratatului de pace cu Austria, ducând în cele din urmă la retragerea președintelui consiliului român de miniștri, Ion I. C. Brătianu, de la Conferința Păcii, la 2 iulie 1919, lăsându-l pe N. Mișu să-l înlocuiască ca prim delegat.

Noul statut internațional al Banatului

La 18 martie 1919, după trei săptămâni de dezbateri, experții conferinței au trasat o linie de demarcație care nu satisfăcea niciuna din părți. României i-a fost respinsă pretenția la întregul Banat, acordându-i-se doar 2/3, două linii principale de cale ferată au fost separate și nu i s-a permis accesul la Tisa și nici la vreun alt punct la nord de confluența ei cu Someșul, în Crișana. S-au luat în considerare criteriile etnice, 75.000 de români au rămas în Iugoslavia și 65.000 de sârbi au revenit României. În ceea ce privește partea teritoriului de pe malul drept al râului Mureș și Timiș, el era etnic și economic maghiar, legat direct de Seghedin. Luând în considerare această constatare, comisia a considerat că, la sud de Seghedin, trebuie lăsată Ungariei o mică zonă din Banat. Astfel, aplicându-se criteriul etnic, Conferința de Pace a împărțit Banatul între România, Iugoslavia și Ungaria.⁴⁵

Opinia publică din România a fost indignată de faptul că orașul Vârșet a fost trecut în zona Iugoslaviei, întrucât acesta se afla într-o regiune predominant românească și cu o cale ferată indispensabilă vieții

⁴⁴ *Ibidem*, an XXXVII, număr 295, septembrie 1919, p. 1.

⁴⁵ Robert Stănciugel, *Banatul la începutul secolului XX*, p. 103.

economice a Banatului. Atribuirea de către conferința a sud-vestului Banatului (comitatul Torontal și o parte din comitatul Timiș) statului iugoslav pe baza principiului etnic, a dus la apariția unui alt factor în dispută teritorială româno-iugoslavă. Delegația română era nemulțumită de faptul că principiul etnic nu s-a aplicat și pentru regiunea cuprinsă între Dunăre, Valea Timocului și a Moravei, unde românii locuiau într-un număr foarte mare, statistica oficială din anul 1921 arătând că în această regiune trăiau 142.028 de români.⁴⁶

Disputa dintre români și iugoslavi tindea să se asemene cu cvadratura cercului. Însă, în condițiile presiunilor Marilor Puteri, la 10 august 1920, la Sèvres, România și Iugoslavia și-au pus semnătură pe tratatul asupra frontierelor. În părțile sale privitoare la granița comună este marcat, în detaliu, întregul fir al frontierei terestre și fluviale dintre cele două state, în lungime de 542 de kilometri. Din partea română au lucrat două comisii, desemnate de către Take Ionescu, ministru de externe în cabinetul Averescu. Prima și-a încheiat misiunea în septembrie 1920, iar a doua la 4 ianuarie 1922. La această dată s-a înființat, la Timișoara, „Comisia mixtă de delimitare a frontierei dintre România și regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor”, pe baza stipulațiilor tratatului de la Sèvres.

Pe teren, delimitarea frontierei cu Iugoslavia a decurs în condiții dificile. În vara anului 1922 aceasta nu era definitivă, deoarece multe borne de hotar nu erau încă instalate.

Nemulțumirile oficialilor iugoslavi erau clar exprimate. Cu o lună înaintea delimitării finale a graniței dintre cele două state, președintele parlamentului sârbesc, D. Liuba Iovanovici, afirma: „*Trecutul, sau mai bine zis, relațiile noastre din trecut, au creat unele momente delicate, au lăsat unele puncte de care nu trebuie să ne atingem decât cu o extremă prudență și cu o înfinită atenție. Orice dorință manifestată de România de a aduce o schimbare a graniței, împingându-o spre capitala noastră, sunt obligat s-o spun deschis, nu poate fi văzută cu plăcere, mai ales că, și așa cum este azi, granița este destul de nesocotită*”.⁴⁷

Reglementarea finală a traseului graniței dintre Iugoslavia și România s-a realizat prin Protocolul de la Belgrad, finalizat la 24 noiembrie 1923, când M. Nincici, ministru plenipotențiar și Theodor Emandi au semnat la Belgrad pactul româno-iugoslav de delimitare a frontierei comune. Articolul 1 arăta că, linia de frontieră între România și Iugoslavia „*va urma în general linia indicată prin Tratatul de la Sèvres din 10 august 1920, cu modificările rezultând din schimbul de comune, România cedează*

⁴⁶ *Ibidem*, pp. 105-106.

⁴⁷ *Universul*, an XLI, număr 274, 25 octombrie 1923, p. 1.

Iugoslaviei comunele: Pardany, Modos, Surjan, Krovobara și Nagy Gaj, iar Iugoslavia cedează României comunele: Beba Vecbe, Pusta Kerestur, Zombolia, Ciorna și Jam". De asemenea, „*Iugoslavia recunoaște suveranitatea României asupra Calinovatș, Moldova și Ada-Kaleb, iar România recunoaște suveranitatea Statului Iugoslav asupra insulelor Plasievitza și Ogradina*". Potrivit articolului 5 cele două state stabilesc ca evacuarea comunelor și ratificarea protocolului să se facă într-un termen de 4 luni, din ziua semnării lui.

Dat fiind mozaicul etnic din regiunea de graniță, care făcea imposibilă o departajare riguroasă a așezărilor pe baza criteriului etniei majoritate, articolul 6 a stipulat: „*Întrucât nouă linie de frontieră lasă mici proprietăți ale locuitorilor unui stat pe teritoriul celuilalt, cele două state se obligă să respecte dreptul de proprietate al acestor locuitori și se angajează să înlesnească nu numai cultivarea pământurilor, dar și transportul produselor în statul unde locuiesc, fără nicio taxă de import sau export*”.⁴⁸

Protestele nu au întârziat să apară: opinia publică românească este informată despre nemulțumirile din Jimbolia: „*În comuna Jimbolia (locuită în majoritate de șvabi) din Iugoslavia, s-a organizat un meeting împotriva trecerii acestei localități sub dominația română [...] Din informațiile primite de noi, locuitorii șvabi par a fi nemulțumiți de aranjamentul încheiat între cele două țări aliante [...] Asemenea manifestații jignitoare la adresa României ar fi fost mai bine să fie evitate, cu atât mai mult cu cât în schimbul de comune ce urmează să fie făcut, am insistat să se respecte principiul naționalității: să cedăm comune cu majoritate sârbească și să ni se cedeze comune cu majoritate românească*”.⁴⁹

Noile frontiere au dus chiar la conflicte între români. Sub titlul „*Trasarea frontierei între România și Iugoslavia provoacă incidente sângeroase între români*”, aflăm: „*Un fapt destul de dureros s-a întâmplat cu ocazia fixării graniței între România și Banatul sârbesc. Lucrurile s-au petrecut astfel: zăile trecute, comisiunea interaliată urma să fixeze pe teren frontiera între comunele Ciorda și Costei, ambele românești, dintre care Ciorda rămâne României și cea de a doua Banatului sârbesc. Prin fixarea pe teren a liniei de frontieră, parte din pământul comunei Costei cade pe teritoriul României, iar parte din pământul comunei Ciorda cade pe teritoriul Banatului sârbesc. Față de această ciudată situație, țăraniii celor două comune care se găseau în număr foarte mare la fața locului, s-au luat la ceartă și bătaie. În timpul încăierării, cei din Costei au împușcat doi țărani din Ciorda. Comisiunea interaliată a fost viu impresionată de acest incident*”.⁵⁰

⁴⁸ Gheorghe Gheorghe, *Tratatetele internaționale ale României, 1921-1939*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980, p. 58.

⁴⁹ *Universul*, an XLI, număr 299, 24 noiembrie 1923, p. 1.

⁵⁰ *Ibidem*, an XLI, număr 329, 29 decembrie 1923, p. 1.

Protocolul de la Belgrad a fost aprobat la 27 decembrie 1923, cu 126 de voturi pentru și 15 împotriva. Instrumentele de ratificare au fost schimbate în capitala Iugoslaviei la 6 iunie 1924, legea fiind publicată în „Monitorul Oficial” la 18 iunie 1924.

Însă, având în vedere că nemulțumirile au continuat, proprietățile unor români aflându-se pe teritoriul sârbesc, iar ale unor sârbi pe cel românesc, cele două state au fost nevoite să încheie o convenție privitoare la regimul proprietăților situate în zona de frontieră, semnat la Belgrad, în ziua de 5 iulie 1924. Astfel, cei care ale căror proprietăți se aflau pe teritoriul statului vecin, aveau nevoie de un document care să dovedească acest lucru, cu ajutorul lui putând trece frontiera: *„Ambele țări vor libera carnete individuale de trecere [...] care vor fi prevăzute cu fotografiile titularului și persoanelor indicate în ele [...] Trecerea frontierei se va face prin punctele cele mai apropiate și cele mai lesnicioase, chiar în fața de drumurile vamale, dar mai dinainte fixate de către autoritățile competente ale ambelor țări. Trecerea frontierei nu se va putea face decât prin punctul indicat în carnet și numai între răsăritul și apusul soarelui. Trecerea se va face în tot timpul anului, exceptând lunile Decembrie, Ianuarie și Februarie. Chiar în timpul acestor luni trecerea cu carnete va fi liberă, dar numai prin punctele unde funcționează oficii vamale sau posturi de supraveghere permanente. Intrarea și ieșirea trebuie să se facă întotdeauna prin același punct de trecere”*.⁵¹ Astfel, încă un diferend româno-iugoslav era soluționat.

Reverberații ale problemei Banatului în politica românească

Dr. N. Lupu a făcut un rechizitoriu aspru la adresa tuturor celor care au „negociat” împărțirea Banatului între români și sârbi. În opinia sa, guvernul a făcut prea puțină propagandă la Paris și în celelalte capitale importante ale Europei, cu atât mai mult cu cât la începutul Conferinței de Pace „sârbii erau foarte puțin îndrăzneți”. În ceea ce privește traseul noii linii de hotar cu iugoslavi, părerile acestuia sunt la fel de pesimiste: *„Frontiera după tratat, domnilor, este așa de nenaturală, că este într-adevăr comică, dacă nu tragică. Trece granița prin curțile oamenilor cum s-a spus foarte bine aici. Cimitirul sârbesc de la Checea este pe teritoriul românesc și sârbii trebuie să ia pașaport pentru morții lor, ca să vină dincoace”*.⁵²

Pentru Iuliu Maniu, semnarea tratatului cu Regatul Sârbo-Croato-Sloven urma să reprezinte dovada că statul român accepta să-i abandoneze pe cei 100.000 de români rămași peste graniță: *„semnând*

⁵¹ Biblioteca Centrală Universitară București, *Convențiune între România și România și Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor, relativă la regimul proprietăților situate în zona de frontieră.*

⁵² *Ibidem.*

tratatul acesta așa cum vi se propune nu veți face un lucru care atinge numai Banatul, ci unul care va compromite interesele permanente ale întregii țări".⁵³

Dezbateri aprinse cu privire la atitudinea față de problema Banatului a celor mai importanți oameni politici români din timpul negocierilor, Ion I. C. Brătianu și Take Ionescu, au avut loc în Parlamentul României la data de 27 decembrie 1923. În expozeul ținut în fața Adunării Deputaților, I. G. Duca, parcă dorește să realizeze o antiteză între Brătianu, apărătorul intereselor naționale, și Take Ionescu. Astfel, ministrul afacerilor străine al României afirma: „*Ei bine, când d. Brătianu trata iscălirea convenției noastre cu aliații s-a izbit de la început de această mare greutate, că șeful unui partid, pe atunci foarte însemnat, avea în această privință o părere diametral opusă de a sa. Când d. Brătianu, cerea rușilor, englezilor, sau francezilor să recunoască României, Bucovina întreagă și Banatul întreg, răspunsul pe care-l primea, era: aceasta este o părere personală a d-tale, pentru că sunt importanți oameni politici în țara aceasta care susțin o altă părere [...] Pe când nu s-a găsit niciun sârb care să spună străinilor că Serbia se mulțumește dacă i se dă numai o parte din Banat, s-au găsit în timpul acela români care au spus la Paris și la Londra că România nu are nevoie de Banatul întreg*".⁵⁴ Referirile peiorative la adresa lui Take Ionescu sunt clare. Un detaliu ar fi acela că principalul „vinovat” de nereușită delegației române, se stinsese din viața de mai bine de un an (Take Ionescu, d. 22 iunie 1922).

Mai departe, încurajat de aplauzele primite, I. G. Duca afirma: „*Di. Dr. Lupu spunea că D. Brătianu și Take Ionescu au schimbat numai două cărți de vizită [...] Această afirmație este inexactă [...] Se face o strigătoare nedreptate lui Ion Brătianu când îi aruncă o asemenea învinuire. Vă întreb ce colaborare mai era posibilă între omul care ceruse Banatul întreg și omul care făcuse tranzacție asupra Banatului*”.⁵⁵

Interesant este faptul că în memoriile sale, I. G. Duca îl găsește vinovat pe Brătianu tocmai din cauza lipsei colaborării cu Take Ionescu: „*Totuși, cred că Brătianu a comis în acea epocă și două greșeli inutile. Prima: raporturile sale cu Take Ionescu [...] E inadmisibil că acești doi oameni care colaboraseră în timpul războiului, care erau exponenții unor partide istorice din țara lor, să fi schimbat, în momente atât de hotărâtoare, numai cărți de vizită. E inadmisibil că singurul lor contact în tot timpul cât se botărau la Conferința destinele României, ei să nu se fi întâlnit decât o dată, întâmplător pe pragul unei uși și că*

⁵³ Dan Lazăr, *România și Iugoslavia în primul deceniu interbelic*, p. 125.

⁵⁴ A. M. A. E., *Fond 71/Iugoslavia*, lucrări, referate și hărți în legătură cu situația românilor din Banatul Iugoslav, volum 60, f. 40-49.

⁵⁵ *Ibidem*.

toată convorbirea lor să se fi mărginit la un salut rece și la o bună zăina banală".⁵⁶ Trebuie avut în vedere faptul că memoriile au fost redactate la câțiva ani distanță de vehementul atac împotriva liderului conservator-democrat, contextul politicii interne din România fiind cu totul altul.

O altă posibilă paralelă între cei doi ar fi aceea între omul care nu ținea cont de realitățile vremii, pentru care orgoliul era cel mai important și cel care privea situația cu realism, fiind conștient de faptul că nu ar fi putut obține Banatul în întregime în contextul respectiv, dându-și seama de situația României, înconjurată de vecini cu veleități revanșarde, situație a cărei posibilă rezolvare consta în încercarea de a crea o alianță regională, aceasta fiind principalul deziderat al lui Take Ionescu.

Disputa româno-iugoslavă asupra Banatului se înscrie în seria de conflicte diplomatico-militare ce apar după Primul Război Mondial odată cu dispariția imperiilor multinaționale. În ciuda tuturor neînțelegerilor amintite, cele două state vor reuși să depășească diferendul Banatului, dovadă fiind faptul că acestea vor fi două dintre puterile regionale care vor încerca să contribuie la păstrarea *status-quo*-ului de după Primul Război Mondial. Relevant în acest sens este faptul că atât România, cât și Iugoslavia vor fi state componente ale Micii Antante și ale Înțelegerii Balcanice.

⁵⁶ I. G. Duca, *Memorii*, volum IV, p. 222.

